

Oni koji su se bili sklonili u franjevačku mlinicu i hidrocentralu
na Širokom Brijegu odvedeni su nekamo prema Splitu

JE LI JOSIP BROZ TITO OSOBNO ZAPOVJEDIO MASOVNE LIKVIDACIJE POLITIČKIH NEISTOMIŠLJENIKA? (VII.)

Ozna je u svemu imala svoje prste

► Piše: **Damir Šimić**

Okolnosti u kojima su usmrćeni i mjesto posljednjega počinka skupine širokobrijeških franjevaca, koji su tijekom partizanskog napada na Široki Brijeg 6. i 7. veljače 1945. potražili sklonište u franjevačkoj hidrocentrali i mlinici pored rijeke Ugrovače, ni danas nisu u potpunosti razriješeni. Dosadašnja istraživanja, uključujući ekshumaciju i DNK analizu, pokazala su da su posmrtni ostatci jednog od njih, fra Melhiora Prlića (1912. – 1945.), pronađeni u masovnoj grobnici na lokalitetu Sudišće nedaleko od Zagvozda zajedno s posmrtnim ostacima fra Julijana Kožula (1906. – 1945.) i fra Zdenka Zupca (1911. – 1945.). Sama spoznaja da je tijelo jednog ubijenog franjevca, kojeg je ispitivala Ozna na Širokom Brijegu 8. veljače 1945., pronađeno zajedno s posmrtnim ostacima dvojice franjevaca koji su u vrijeme borbi za Široki Brijeg i Mostar bili pritvoreni u tamnici kotarske Ozne u Ljubuškom gdje su 11. veljače i posljednji put viđeni, otvarala je i otvara mnoge dvojbe.

Budući da se ranije vjerovalo da skupinu pobijenih ljubuških franjevaca treba tražiti u masovnim grobnicama u blizini tog mjesta, a skupinu franjevaca odvedenih iz franjevačke hidrocentrale i mlinice na Širokom Brijegu negdje »na putu prema Splitu«, nova je spoznaja, sama po sebi, nametnula pitanje o okolnostima,

Idila na franjevačkoj mlinici i hidrocentrali prije dolaska komunista. Nakon toga pronađeni su franjevci pobijeni te je nastupilo oduzimanje i rušenje mukom građenih zgrada

mjestu i planerima ovih događaja. Zahvaljujući njoj, kao i nekolicini iskaza, mnogi su skloni vjerovati da je skupina širokobrijeških franjevaca nakon ispitivanja odvedena u pravcu Ljubuškog. Istina, ranije se raspolagalo s iskazima o splitskom groblju Lovrinac kao mjestu ubojstva, a spominjane su i glasine o Dalmatinskoj zagori te okolici Posušja i Imotskog, kao mogućim mjestima njihova ubojstva i posljednjega počinka.

Kojim je komunikacijskim pravcem ova skupina fratara, nakon što su ih ispitali komunistički obavještajni oficiri i povjerenici Ozne, odvedena iz Širokog Brijega ne može se tvrditi s potpunom sigurnošću.

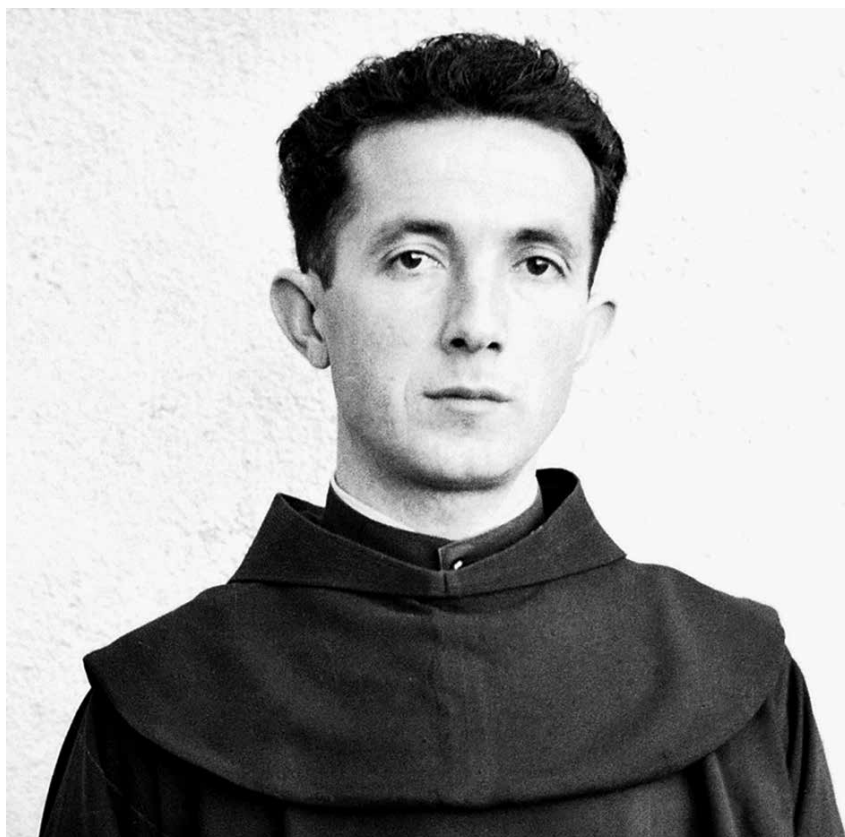
Međutim, nepobitna je činjenica da je jedina prohodna cestovna komunikacija išla prema zapadu. Uz spomenuti podatak svakako treba spomenuti i iskaz jednog od očevidaca koji je naveo da je ova skupina fratara »odvedena prema Privalju«. »Ja samo ovo mogu posvjedočiti da kad je pala Lištica, mi smo tako govorili prije za Široki Brijeg, bio je snijeg i tmuran dan. Kuća mi je bila na samoj cesti. Eto, jedini smo bili tu. Pokojna majka ili pokojna baba, ne sjećam se koja, izišla je iz srednje sobe, tako se zvalo kuhinju, i kaže, plače: "Evo provedoše fratre". Oni su išli prema Privalju«, kaže u svome iskazu L. H. Naravno, iz ovog se iskaza ne može

izvući pouzdan zaključak o točnom nadnevku odvođenja ove skupine »prema zapadu« kao ni o brojnosti te skupine. Iznimno važnim se, naime, čini sagledati točan nadnevak prolaska ove skupine preko Trna jer se upravo rješavanjem ove enigme ujedno dolazi i do zaključka je li ova skupina širokobriježkih franjevaca bila pritvorena negdje na području Širokog Brijega, između 8. i 11. veljače, kao što to tvrde određeni iskazi.

Međutim, ako u ovim iskazima nije riječ o skupini franjevaca odvedenih iz hidrocentrale, što je vrlo izvjesno, nego o trojici fratara odvedenih tih dana iz Izbična, svi raspoloživi pokazatelji podupiru zaključak da su vremensko razdoblje između 8. i 11. veljače proveli pod nadzorom Ozne bilo u Knešpolju, Ljubuškom, ili nekom drugom »privremenom prihvatilištu« nad kojim su nadzor imali terenski oficiri Ozne i Knoja.

Fra Mariofil Sivrić izdvojen je iz skupine

Postoji, naime, nekoliko iskaza očevidaca u kojima su iznesene tvrdnje da je ova skupina, nakon ispitivanja, odvedena u tamnicu Ozne u Knešpolju¹, gdje je boravila najmanje jednu noć. U skladu s tim navodima, glavnina skupine je nakon jednodnevnog boravka u privremenom pritvoru Ozne u Knešpolju krenula »prema Splitu«, dok je fra Mariofil Sivrić još nekoliko dana viđan u okolini Širokog Brijega. Prema svjedočenju očevidaca fra Mariofil Sivrić je, na zapovijed »narodne vlasti«, sukladno tada nasilno nametnutu duhu korjenitih promjena u društvu, bio dužan osposobiti novo osoblje koje se imalo brinuti o održavanju franjevačke hidrocentrale. Međutim, nekoliko dana kasnije fra Mariofilu Sivriću

gubi se svaki trag. Prema jednima, ubijen je u Knešpolju i pokopan u masovnu grobnicu Dubrava². Druge, pak, tvrdnje otvaraju mogućnost da bi mjesto posljednjeg fra Mariofilova počinka mogao biti i prijevoj Polugrina. Prema tim navodima fra Mariofil Sivrić je, uz oružanu pratnju jedne skupine partizana, preko prijevoja Polugrina trebao biti sproveden u Ozninu kotarsku tamnicu u Ljubuškom.³ Navodno je posljednji put viđen u pratnji partizanske oružane skupine na četrnji pored jedne usamljene kuće, od koje su danas ostale samo zidine obrasle šibljem, na prijevoju Polugrina gdje su se u to vrijeme razdvajale pješačke staze koje su

vodile prema Ljubuškom i Vitini.

Sve upućuje na izravnu umiješanost Ozne

Iskaz fra Janka Bubala, koji u svojoj knjizi *Apokaliptični dani* navodi da je ujutro 11. veljače u Ozninoj tamnici u Ljubuškom osobno vidio fra Zdenka Zupca i fra Julijana Kožula, čiji su tjelesni ostatci zajedno s ostat-

cima fra Melhiora Prlića ekshumirani iz masovne grobnice u Zagvozdu⁴, sam po sebi otvara dvojbu o okolnostima i mjestu na kojemu je došlo do miješanja tih dviju skupina zarobljenih fratara. Dugo se, naime,

Dragocjene pojedinosti o nekolicini pobijenih hercegovačkih franjevaca daje nam fra Janko Bubalo u svojoj knjizi Apokaliptični dani. Primjećujemo, između ostaloga, da je Ozna u ljubuškoj tamnici pomiješala različite skupine uhićenika i pobila ih.

¹ Iskazi poznati autoru.

² Rezultati DNK analize posmrtnih ostataka pronađenih u masovnoj grobnici Dubrava nisu dali pozitivne rezultate.

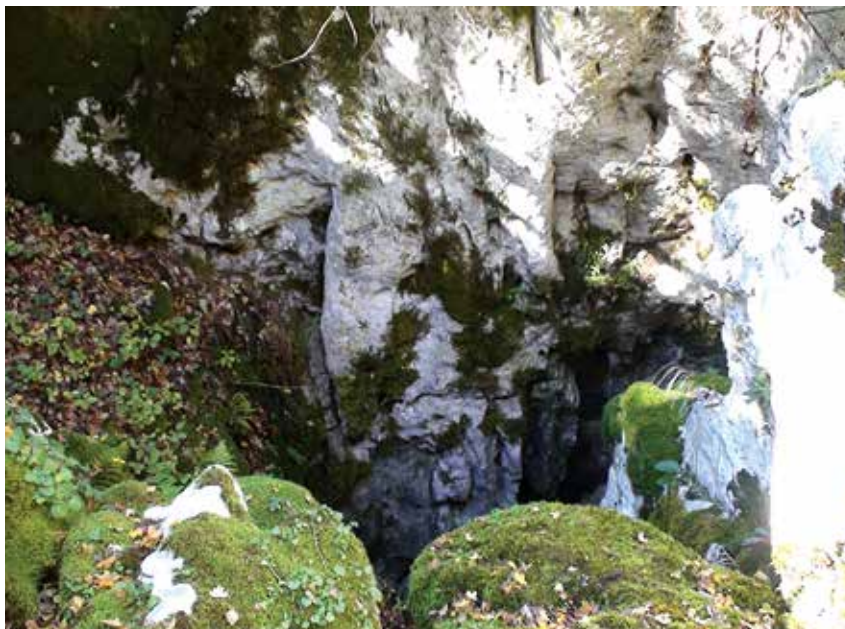
³ Iskaz poznat autoru.

⁴ J. BUBALO, *Apokaliptični dani*, Široki Brijeg, 2002., str. 140.

vjerovalo da zemne ostatke fra Zdenka Zupca i fra Julijana Kožula treba tražiti negdje na području Ljubuškog dok tijela fratara odvedenih iz franjevačke hidrocentrale i mlinice na Širokom Brijegu treba tražiti na »putu prema Splitu«.

Fra Janko, naravno, iz tamničke perspektive u kojoj je bio, nije ni mogao doći do pouzdanijih spoznaja o tome što se točno dogodilo nakon njihovog napuštanja Oznine tamnice u Ljubuškom.⁵ Međutim, upravo zahvaljujući fra Jankovu iznimno vrijednu iskazu, sa sigurnošću se može kazati da su ova dvojica fratara odvedena 12. ili 13. veljače iz Oznine tamnice u Ljubuškom. Fra Jankovi zapisi i iskazi očevidaca, kao i metodologija partizanskih postrojbi primjenjivana kod ispitivanja zarobljenika, nedvojbeno pokazuju da je jedna i druga skupina fratara bila pod punim nadzorom Ozne, što nedvojbeno ukazuje gdje treba tražiti crtu izravne zapovjedne odgovornosti, odnosno odgovornost za ova ubojstva.

Potporu tvrđnji da cijela ova operacija likvidacije fratara nije mogla proći bez »blagoslova« Ozne daju i svjedočenja koja je prikupio Anđelko Mijatović. On kroz razgovore s očevidcima dolazi do spoznaje da je uhićenju fra Zdenka Zupca, tadašnjeg župnika u Ružićima, nazočio i Ante Barbir⁶, jedan od najistaknutijih oficira Ozne na području zapadne Hercegovine i blizak ratni suradnik Jure Galića⁷. Raščlanjujući okolnosti uhićenja fra Zdenka Zupca i fra Slobodana Lončara, Mijatović izrijekom navodi i pokazatelje o metodologiji rada terenskih oficira Ozne, kao i postojanju nekoliko »terenskih prihva-

Krije li ova jama na Biokovu tajnu o komunističkom ubojstvu 60-ak uhićenika dovedenih sa Širokog Brijega, među kojima je bila i skupina franjevac?

tilišta« koje su koristili oficiri Ozne u zemljopisnom trokutu Široki Brijeg – Ljubuški – Imotski.⁸

Iz svega navedenoga nameće se zaključak da spomenuta skupina fratara nikako nije mogla biti u rukama neke paravojne skupine sklone različitim oblicima nasilja, nego isključivo u nadležnosti strukture Ozne. Kakva je bila moć oficira tog represivnog aparata, izravno podređena vodstvu KPJ, govori i podatak koji također navodi Mijatović. »Koliko je Barbir bio moćan u početku 1945. u Ozninim strukturama, svjedoči činjenica da je tih dana, nakon partizanskoga zauzimanja Mostara, na molbu svojih bivših poslodavaca Ivana i Joze Primorca Jurića, iz Mostara u Tihaljinu doveo Jozina brata fra Milu Leku⁹ i tako ga spasio od pogubljenja i drugih većih stradanja«, navodi Mijatović.¹⁰

Odlazak uhićenika iz Ljubuškog

Na temelju danas dostupnih činjenica nedvojbeno je da su Slobodan Lončar i fra Martin Sopta, koji su također bili pritvoreni u Ozninoj kotarskoj tamnici u Ljubuškom, ubijeni na lokalitetu Tomića njiva u Ljubuškom 12. ili 13. veljače, što su potvrdili i nalazi DNK analize. Međutim, i danas su nejasne okolnosti pod kojima su fra Zdenko Zubac i fra Julijan Kožul razdvojeni od njih i priključeni skupini fratara i civila koju su oficiri Ozne doveli sa Širokog Brijega. Nakon okončanja borbi partizanske su postrojbe prema Ljubuškom povele dio ratnih zarobljenika koji su se zatekli u nekoliko improviziranih Ozninih tamnica u tom mjestu i okolnim selima, uključujući i tamnicu u Knešpolju. U iskazima koji govore o ovim detaljima

⁵ J. BUBALO, *Apokaliptični dani*, str. 140.

⁶ A. MIJATOVIĆ, »Posljednji dani Križnoga puta fra Slobodana Lončara i fra Zdenka Zupca«, *Stopama pobijenih*, 8, Široki Brijeg, str. 41. – 44.

⁷ J. GALIĆ, *Vrijeme i ljudi*, Svjetlostkomerc d.d., Sarajevo, 2005.

⁸ A. MIJATOVIĆ, »Posljednji dani Križnoga puta fra Slobodana Lončara i fra Zdenka Zupca«, str. 41. – 44.

⁹ Fra Mile Leko je kasnije bio jedan od utemeljitelja udruženja Dobri Pastir. (J. KRIŠTO, *Biljezi jedne franjevačke politike u BiH*, Alfej brodovi, Zagreb, 2013., str. 181. – 183.)

¹⁰ A. MIJATOVIĆ, »Posljednji dani Križnoga puta fra Slobodana Lončara i fra Zdenka Zupca«, str. 44.

spominju se imena različitih partizanskih postrojbi koje su zarobljenike pratile od Širokog Brijega. Prema nekim iskazima spominju se prateće čete Vuletićeve II., prema drugima riječ je o Gaćininoj IV. splitskoj brigadi, a prema trećima o III. prekomorskoj brigadi dok nekoliko iskaza govori da je kolonu pratila postrojba Knoja¹¹. Nije, međutim, ni presudno važno tko je kolonu fizički pratio, nego je puno važnije utvrditi zapovjednu odgovornost, kao i činjenicu da je izričite ovlasti nad zarobljenicima imala jedino i isključivo Ozna. Na temelju tih ovlasti, povjerenici Ozne u štabovima partizanskih divizija i brigada mogli su angažirati bilo koju slobodnu postrojbu za ovakve aktivnosti, stoga odgovornost Ozne u ovom, kao i u ostalim sličnim slučajevima, ne može uopće biti upitna. Očito je da je po dolasku ove skupine zarobljenika u Ljubuški priključen i dio zarobljenika iz Oznine kotarske tamnice u Ljubuškom, uključujući i fra Julijana Kožula te fra Zdenka Zupca. Nejasno je tko je u zapovjednom sustavu donio takvu odluku. Međutim, nedvojbeno je da je tu odluku morao provesti tadašnji »komandant mjesta« Marijan Primorac i šef Ozne u Ljubuškom Petar Jelčić, koji je istodobno bio i član Okružnog komiteta KPJ za zapadnu Hercegovinu, što i u ovom slučaju izravno ukazuje na kaznenu odgovornost Ozne, kao i najvišeg partijskog tijela u zapadnoj Hercegovini.

Sudeći prema zaključcima rekonstrukcije što ju je radila jedna skupina koja se bavi ovom temom, kolona je iz Ljubuškog krenula prema Kozici, gdje su kraće vremensko razdoblje i boravili. Kako je izjavio jedan tadašnji prisilno unovačeni partizan, nitko od nazočnih partizanskih oficira nije na sebe želio preuzeti odgovornost za

njihovu sudbinu. Čekale su se, naime, upute s viših zapovjednih instanci¹². Nakon kraćeg vremenskog razdoblja, sudeći prema navodima istog izvora, kolona se podijelila na dvije skupine. Jedna se, vodeći sa sobom manji dio zarobljenika, zaputila prema Zagvozdu, dok se druga, cestom koja od Kozice vodi preko vrleti Biokova, uputila prema Makarskoj. Zaključak je to koji potvrđuje i nekoliko drugih iskaza prikupljenih tijekom pokušaja rekonstrukcije ovog događaja.

Prema podatcima kojima raspoložemo, mikrolokalitet te masovne grobnice na Biokovu nalazi se u jednoj kraškoj vrtači nedaleko od stare cestovne komunikacije između Kozice i Makarske. Riječ je o prirodnoj jami koju su komunisti koristili za ubojstva zarobljenika i klasnih neprijatelja tijekom čitavog rata i svog boravka u Biokovu.¹³ Nekoliko je osoba također potvrdilo da su na različite načine došli do saznanja da su upravo u tu jamu dovedeni i ubijeni franjevci iz Hercegovine. »Samu egzekuciju obavila su dvojica vojnika od posebnog povjerenja«, kazao je očevidac¹⁴ dodajući da je jedan od njih bio Srbin iz Imotskog, a drugi Hrvat iz jednog dalmatinskog mjesta na jadranskoj obali, što je samo po sebi ironičan pokazatelj funkcioniranja bratstva i jedinstva u zločinu.

Masovna grobnica Sudišće

Prema istom iskazu, druga je skupina nastavila put prema Zagvozdu, gdje je u travnju 2005., na lokalitetu Sudišće, tri kilometra istočno od središta Zagvozda, ekshumirano osamnaest ljudskih kostura. Što se sve događalo sa skupinom nakon dolaska u Zagvozdu, teško je kazati. Sudeći prema nekolicini iskaza,

njihovi su ih progonitelji vodili do nekoliko partizanskih zapovjedništava na tom području. Međutim, nitko od njih, bez zapovjedi, nije želio prihvatiti te zarobljenike.¹⁵ U konačnici, svirepo su mučeni i nepoznata nadnevka pobijeni u zapaljenoj kući Jure Radića na Sudišću u Zagvozdu. Potom su pokopani u vrtu vlasnika kuće, stotinjak metara južnije. Nakon izvjesna vremena, na temelju zapovjedi lokalnog komunističkog moćnika, mještani su tijela pobijenih prenijeli osamdesetak metara zapadnije i pokopali u omanjem vrtu, poznatom pod nazivom Đogina ledina. Zatečeno stanje masovne grobnice, u kojoj nisu nađeni nikakvi ostatci odjeće, nego samo donje rublje i obuća, izuzev dijelova vunene čarape na jednomu od njih, kao i nabojna zrna i komadići žice, zoran su pokazatelj okolnosti u kojima su proveli zadnje sate života.

Metodom DNK analize identificirana su trojica pokopanih u zajedničku grobnicu u Zagvozdu. Prvi je identificiran fra Melhior Prlić, odveden iz hidrocentrale i mlinice na Širokom Brijegu, pa su organizatori ekshumiranja, na čelu s fra Antom Marićem, očekivali da su tamo pokopana i ostala sedmorica fratara odvedena istoga dana. Međutim, identifikacijom fra Zdenka Zupca, župnika u Ružićima, i fra Julijana Kožula, župnika iz Veljaka, odvedenih iz Oznine kotarske tamnice u Ljubuškom, situacija oko rekonstrukcije cijeloga događaja pokazala se daleko složenijom nego se ranije smatralo. Do tog se trenutka, naime, nije ni slutilo da u istoj masovnoj grobnici mogu biti posmrtni ostatci fratara odvedenih iz franjevačke hidrocentrale i mlinice u Širokom Brijegu i onih koji su u to vrijeme bili zatočeni u Ozninoj kotarskoj tamnici u Ljubuškom. ✍

¹¹ Iskaz poznat autoru.

¹² Iskaz poznat autoru.

¹³ Iskazi poznati autoru.

¹⁴ Iskaz poznat autoru.

¹⁵ Iskaz poznat autoru.

Dekret pape Urbana VIII.

U skladu s dekretom pape Urbana VIII. i uredbom II. vat. sabora izjavljujemo da ne želimo preteći sud Crkve kome se potpuno podvrgavamo. Riječi »mučenik«, »mučeništvo«, »čudesa« i slično imaju u ovom glasilu samo vrijednost ljudskog svjedočenja.

glasilo Vicepostulature postupka mučeništva
»fra Leo Petrović i 65 subrača«, VII., 1 (12),
Široki Brijeg, 2014.

Glavni i odgovorni urednik:
fra Miljenko Stojić, vicepostulator

Lektura i korektura:
Zdenka Leženić

Adresa:
BiH: Kard. Stepinca 14,
88220 Široki Brijeg
HR: Humac 1, p. p. 1, 20352 Vid

Veza:
tel.: (039) 700-325
faks: (039) 700-326
e-pošta: mostar@pobijeni.info
internet: www.pobijeni.info

Grafički prijelom i tisak:
FRAM-ZIRAL, Mostar

Glasilu izlazi polugodišnje:
siječanj i srpanj

Stare brojeve, osim ovoga posljednjeg, možete u pdf obliku preuzeti sa stranica portala pobijeni.info u poglavlju Izdavaštvo.

Cijena pojedinog primjerka:
3 KM; 12 KN; 3,75 EUR; 4,25 CHF;
6,50 USD; 6,50 CAD

Godišnja pretplata (s poštarinom):
BiH 7,5 KM; RH 33 KN; EU 7,5 EUR;
CH 8,50 CHF; SAD 13 USD;
Canada 13 CAD

Slanje pretplate, dobrovoljnih priloga... (s naznakom za Vicepostulaturu i nakanu):

a) poštanskom uputnicom
b) UniCredit Bank d.d. Mostar, poslovna Ljubuški:
žiro-račun (BiH): 3381602276649744
devizni račun (inozemstvo):
IBAN: BA393381604876650839
SWIFT: UNCRBA22

ISSN: 1840-3808

RIJEČ UREDNIKA

fra Miljenko Stojić

Dragi čitatelji!

Poteškoće su nas zaista stisle sa svih strana, ali to ne znači da smo izgubili nadu. Dapače. Idemo naprijed dokazujući da znamo što znači biti pravi ljudi i pravi kršćani.

Udruga *U ime obitelji* izvojevala je veličanstvenu pobjedu u obrani braka. Trebalo je, na žalost, dokazivati da je on zajednica muškarca i žene. Drukčije su, naime, držali oni zadojeni komunističkim, liberalnim i sličnim namislima. Takvi su doveli do toga da je tijekom XX. stoljeća ubijeno više od 600 osoba iz hijerarhije Crkve u Hrvata, a ubijeni iz puka Božjega broje se na stotine tisuća. Don Anto Baković o svemu je napisao knjigu *Hrvatski martirologij XX. stoljeća*. Odgovor je to na želju pape Ivana Pavla II. da se dolaskom novoga tisućljeća popišu žrtve komunističkog sustava. Biskup don Mile Bogović ozbiljno je sve shvatio pa je počeo graditi Crkvu hrvatskih mučenika i govoriti što je to zapravo mučeništvo. Kasnije iz svega izrasta Komisija HBK i BK BiH za hrvatski martirologij. Između ostaloga, do sada je održala simpozij *Hrvatski mučenici i žrtve iz vremena komunističke vladavine* te izdala zbornik radova. Uskoro će, uz Božju pomoć, biti i simpozij koji pobliže govori o samome mučeništvu. Komisija je već počela i s popisivanjem katoličkih žrtava iz vremena komunističke vladavine te s traženjem mučenika među njima. Na raznim stranama Crkve u Hrvata djeluje više postulatura i vicepostulatura, a neki se spremaju krenuti tim putem. Crkva se, dakle, pokrenula.

Ni država Hrvatska ni država BiH, gdje su Hrvati konstitutivan narod, na žalost ne idu tim putem. Svakako treba izdvojiti povjerenstva za obilježavanje i uređivanje grobišta iz Drugoga svjetskog rata u Herceg Bosni, BiH. Međutim, to je naum nastao odozdo, iz puka. U Hrvatskoj ni toga nema. Umjesto sustavne brige o nevino pobijenima ili o dostojnom zatvaranju povijesne stranice Drugoga svjetskog rata, tamo je sve zgurano pod Ministarstvo branitelja kojemu je »netko« zapovjedio da kad se već ne može postići da ne postoje posmrtni ostatci pobijenih, onda se može postići da se zatru svi drugi tragovi i time otupe ta događanja. U suprotnosti je to s rezolucijom Vijeća Europe koje je 23. kolovoza prozvalo Danom sjećanja na žrtve totalitarizama (nacionalsocijalizma, fašizma i komunizma) i pozvalo države da se suoče s tim teškim nasljedom. Ovdje to očito nije slučaj.

Zahvaljujući odgovornu radu (hvala svima), uspjeli smo pronaći i fra Martina Soptu i fra Slobodana Lončara. Pokopat ćemo ih u samostanskoj crkvi na Širokom Brijegu 7. veljače 2014. No, osim njihovih posmrtnih ostataka imamo i predmete koji su njima ili drugim pobijenim pripadali. A oni mnogo kažu o svemu.

Možemo zaključiti da se ne ćemo dati. Tko je s Bogom, taj je pobjednik, unatoč svim poteškoćama.

Mir i dobro!

IZ SADRŽAJA

Iz ljetopisa	4	Istraživanja	40
Podsjetnik	20	Pobijeni	44
Povijesne okolnosti	25	Nagradni natječaj	51
Povjerenstva	39	Razgovor	56